

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

הרב יצחק בירך דסקל

טל: 0527611435 מקס: 0722579363 y.b.daskal@gmail.com

בס"ד, גליון ??, פרשת ????, תשע"ו
בית הוראה "בינת המשפט" לעניני ממונות

סימן קמח

שליח או מתווך שהרויח - מי זוכה ברווח

ובו יבואר: א. נתן מעות לשליח לקנות, ומצא בזול, או קיבל יותר, מי הרויח.
ב. מה הדין אם מפרש המוכר שהרווח יהיה למתווך או לבעל הבית.

של כתובתה, והיתה השדה שוה רק מאה זוז, ומכרה ביוקר וקיבלה מאתים זוז, כל הרווח של היתומים, ואומרים לה היתומים "התקבלת כתובתיך". ומקשה הש"ס, מדוע לא אומרים שהיא גם תרויח חלק מהמאה זו, שהרי היא הרויחה את המאה, ומביא הש"ס, דתניא רבי יוסי אומר, שאם שלח שליח לקנות סחורה וקנה בזול, כל הרווח לבעל המעות.

ומקשה הש"ס והתניא רבי יוסי אומר שהרווח חולקים בעל המעות עם השליח, ומחלק הש"ס בין דבר שיש לו קצבה ובין דבר שיש לו קצבה. כלומר, אם הסחורה יש לה קצבה בשוק במחירה, כגון קטניות וכל דבר הנמכר במדה או מנין ובדמים קצובים, ונתן המוכר יותר מהמדה או המנין, בזה חולקים השליח ובעל המעות, אבל בדבר שאין לו קצבה, כגון קרקע וכדו' שנמכר באומד, בזה זוכה הכל בעל המעות, לפיכך באלמנה שמוכרת שדה של היתומין, שהם בעלי המעות, כל הרווח הוא של בעל המעות, דהיינו היתומין, ולכן זכו במאתים זו והתקבלה כל כתובתה.

הטעם לחלק בין דבר שיש לו קצבה לדבר שאין לו קצבה – לפירוש רש"י

וצריך טעם, מה ההבדל בין אם הדבר הנקנה יש לו קצבה או אין לו קצבה. ומפרש רש"י וז"ל "שיש לו קצבה - כגון קטנית הנמכר בחנות במדה מלא כלי בפרוטה, אם הוסיפו אחת יתירה חולקין, דמתנה הואי, יש לומר לשליח נתנה, ויש לומר לבעל מעות נתנה: דבר שאין לו קצבה - כגון טלית וחלוק וירק הנמכרים באומד, פעמים מותר למכור בזול, ופעמים בצמצום, הכל לבעל מעות, שאין כאן מתנה אלא מכר עכ"ל.

נידון א

"חבר נתן לי מאה שקל, וביקש ממני שאקנה לו שלוש ק"ג בוטנים לרגל השמחה בביתו, שמחירם מאה שקל. ספרתי למוכר שאני קונה בשביל חברי את הבוטנים. נשאתי חן בעיני המוכר, ולאחר ששקל לי שלוש ק"ג, הוסיף עוד מאה גרם ואמר "אני מוסיף לך עוד מאה גרם". האם מותר לי ליטול לעצמי את התוספת"

נידון ב

"אני מתוך מקרקעין. פנה אלי משהו וביקש שאחפש לו קונה לדירה. ואמר לי, שבפחות ממליון שקל הוא לא ימכור, אבל במליון הוא מסכים למכור. מצאתי קונה שהסכים לשלם מליון ומאה אלף שקלים, וסגרתי את העסקה. מי זכה בתוספת הזו"

תשובה

נידון א: מחלוקת ראשונים גדולה האם זוכה רק השליח בתוספת או שיש לו להתחלק עם בעל המעות וירא שמים יתחלק עם בעל המעות.

נידון ב: אם לא היה הקונה מפרש זוכה בעל הדירה בכל המעות וגזל הוא ליטול את ההפרש. אבל אם פירש שמוסיף מאה אלף עבור המתווך צריך עיון בזה, ויותר נראה שזכה בזה בעל הדירה כי היא שיטת הראשונים.

שלח שליח לקנות ומצא בזול או קיבל יותר מי הרויח

מקור דין זה הוא בסוגיא בכתובות (צח, ב), דתנן התם, דאם אלמנה מכרה השדה שייחד לה בעלה לכתובתה, ומכרה לגבות מאתים זוז

בינת המשפט

ענייני ממונות אקטואליים

טעם רבי יהודה - לפי רש"י והרי"ף

והנה אף על פי שהלכה כרבי יוסי בכתובות (שם) שבדבר שיש לו קצבה חולקים, מכל מקום, על פי המבואר יש לבאר בזה את דברי רבי יהודה (שם) דפליג על רבי יוסי וסובר שבדבר שבקצבה הכל לשליח, דתניא (שם) "הוסיפו לו אחת יתירה - הכל לשליח, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר: חולקין" והש"ס מעמיד מחלוקתם בדבר שבקצבה, אבל בדבר שאין לו קצבה לא מצאנו מה אומר רבי יהודה.

והנה לפי רש"י טעמו של רבי יהודה דסובר שאמרינן מסתמא נתן המוכר לשליח, או שסובר שמחמת הספק המוציא מחברו עליו הראיה, וכקושיית הטורי זהב (חושן משפט שם). ולפי הרי"ף, רבי יהודה סובר שאין השליח צריך לשלם למשלח בזה שמעותיו גרמו לו להרויח [כסברת רש"י].

דין אם פירש המוכר שנותן את התוספת לשליח

והנה לפי המבואר בדבר שבקצבה, אם מפרש המוכר שנותן את התוספת לשליח, באנו למחלוקת רש"י וסיעתו עם הרי"ף וסיעתו, דלפי רש"י זוכה השליח, כיון שפירש המוכר שנותן מתנה לשליח, ואף על פי שהנאה זו באה לו מחמת מעותיו של המשלח, רש"י לא סובר סברא זו, אבל לפי הרי"ף וסיעתו אפילו באופן זה חולקים.

ולמעשה פסק הרמ"א לשיטתו כרש"י, וז"ל המחבר והרמ"א (קפג, ו) "היה השער קצוב וידוע, והוסיפו לשליח במנין או במשקל או במדה, כל שהוסיפו לו המוכרים הרי הוא של שניהם, וחולק התוספת השליח עם בעל המעות. ואם היה דבר שאין לו קצבה, הכל לבעל המעות. (מיהו אם אמר המוכר בפירוש שנותן לשליח, הכל של שליח) (רי"ן פ' אלמנה ניוזנית ותשובת רמב"ן סימן ס') עכ"ל

הלכה למעשה

הלכה למעשה הש"ך חולק על הרמ"א, וז"ל (שם, יב) "מיהו אם אומר כו' - תימה שפסק כן בפשיטות, דהא לדעת הרי"ף והרא"ש ובעל העיטור חולקים, וכן נראה דעת הרי"ן, וגם בירושלמי איתא כסברת הרי"ף, דהואיל ובא לשליח הנאה על ידי בעל הבית, חולקים. עיין בתשובת רשד"ם סי' תנ"ח עכ"ל. אבל הסמ"ע (שם, ס"ק יח) נראה שפסק להלכה למעשה כשיטת הרמ"א, אלא שסיים וכתב "ומכל מקום כתבתי טעם הרי"ף והרא"ש והעיטור, דלפעמים לפי ראות הדיין יש לסמוך עליהו" עכ"ל.

ובקצות החושן (שם, ס"ק ז) כתב, וז"ל "ועיין ש"ך (סקי"ב) שתמה על הרמ"א שפסק דלא כהרי"ף. ונראה, דכיון דכתב הרמב"ן בתשובה (במיוחסות סי' ס') שטעם הגאון (ספר המקח שער ו') ורש"י (כתובות זח, ב ד"ה שיש) יפה והובא בב"י (מחודש ה'). וע"ש בתשובת

ביאור דבריו, יש להבדיל בין מתנה למכר, שאם המוכר נתן מתנה מדעתו על המקח, בזה יש להסתפק מה כונתו, אם כונתו לתת לבעל המעות, או לשליח שקונה ממנו, ומחמת הספק יש לשליח ובעל המעות לחלוק ברווח ביניהם, אבל אם אין דעתו של המוכר לתת מתנה, אלא דעתו למכור בזול, אם כן התוספת אין שם מתנה עליה אלא שם מכר, ובעל המכר הוא המשלח.

לכן בדבר שיש לו קצבה, מה שהוסיף המוכר אינה בכלל המכר, שהרי יודע המוכר שעל מנה יש לתת מאה אגוזים לדוגמא, ואם נתן מאה ועשר, נתן מתנה עשר אגוזים, ובמתנה זו אנו מסתפקים למי התכון המוכר לתת, האם לשליח או לבעל המעות. אבל בדבר שאין לו קצבה והוא נמכר באומד, הכל הוא בכלל המכר, לפיכך הכל שייך לבעל המעות, כי הוא בעל המכר, והשליח אינו אלא שלוחו, זו שיטת רש"י. ומבואר על פי שיטתו, שאם יפרש המוכר בדבר שיש לו קצבה שכונתו לתת לשליח, יזכה השליח בכל התוספת, שהרי רק מחמת הספק מפרש רש"י שחולקים, ואף על פי שמעותיו של המוכר גרמו לשליח להרויח מהמוכר, תוספת זו, גרמא היא ואינה סיבה לחייב את השליח לתת ממנה לבעל המעות.

הטעם לחלק בין דבר שיש לו קצבה לדבר שאין לו קצבה - לפירוש רש"י

אבל הרי"ף כתב טעם אחר מדוע חולקים, וז"ל (נז, ב מדפי הרי"ף) "אמר רב פפא, הלכך בדבר שיש לו קצבה חולקין בדבר שאין לו קצבה הכל לבעל המעות. פירוש, דבר שיש לו קצבה, כגון הפירות שנמכרין מנין ידוע או משקל ידוע או מדה ידוע בכך וכך, אם נתן לו המוכר אותו הדבר הידוע, והוסיף לו אחת יתירה, חולקין. ולמה חולקין השליח עם בעל הבית, הואיל ובאתה לו לשליח הנאה ע"י בעל הבית חולק עמו" עכ"ל.

הנה מבואר שהטעם שחולקים הוא, כיון שמעות המשלח גרמו לשליח להרויח, לכן צריך להתחלק עם בעל המעות, אבל בדבר שאין לו קצבה אין כאן מתנה כלל, אלא מכר, וכביאור רש"י, לכן הכל לבעל המעות, אבל בדבר שיש לו קצבה, התוספת מתנה היא, ומתנה זו מעיקר הדין היא של השליח, אלא שיש לשליח להתחלק עם בעל המעות כיון שמחמתו באה לו הנאה.

וכשיטת הרי"ף פסק גם הרא"ש (כתובות פסקים יא, טו), ובעל העיטור בשלישות ממון (מג ע"ד), והביאם הבית יוסף בסימן קפג. אבל הרמ"א בדרכי דרכי משה כתב על דברי הבית יוסף, וז"ל (ד) אבל הרמב"ן בתשובותיו (מיוחסות) סימן ס' כתב שדעת רש"י הוא נכון, וכן דעת רב האי (ס' המקח שער ו טז ב) עכ"ל. ולמעשה, המחבר (סימן קפג, ז) סתם בזה ולא הביא הטעם, אבל הרמ"א הולך לשיטתו כדלהלן.

בינת המשפט

ענייני ממונות אקטואליים

נתבאר שבמקח זוכה בעל המעות, כי אין כאן מתנה אלא מכר, אבל במפרש יש לברר מה הדין.

דלכאורה היה אפשר לומר שכיון שאין לו קצבה, הכל מכר ולא מתנה, ובעל המעות זוכה בתוספתו, וברוח אבל אולי יש לומר, שאם פירש שנותן לשליח, הרי שמפרש שבאמת אין הכל מכר אלא יש מכר ויש מתנה, ומתנה הוא נותן לשליח, ועל הצד הזה באנו גם למחולקת רש"י והרי"ף האם זוכה השליח בכל התוספת כרש"י, או יחלוק עם בעל המעות לרי"ף. ומצאתי בס"ד שדן בזה הגאון רבי מאיר אריק ז"ל בספרו מנחת פתים (חושן משפט ש,ם) ודבריו בקיצור נאמרו והנני מבארם ומוסיף עליהם.

ביאור הסוגיא לשיטת רש"י ותוס'

וכדי לבאר ענין זה יש להקדים ביאור הסוגיא בכתובות. דעל מה שהקשה הש"ס מדוע אלמנה המוכרת שדה ששוה מאה מנה באמתים מנה הרויח ליתומין, אמר הש"ס וז"ל "כאן שנה רבי: הכל לבעל המעות; כדתניא: הוסיפו לו אחת יתירה - הכל לשליח, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר: חולקין; והתניא, רבי יוסי אומר: הכל לבעל המעות! אמר רמי בר חמא, לא קשיא: כאן בדבר שיש לו קצבה, כאן בדבר שאין לו קצבה" ע"כ. ופרש"י וז"ל: "כאן שנה רבי - במשנתנו למדנו רבי: הכל לבעל המעות - השולח שלוחו לשוק לסחורה, ולקח בזול, הכל לבעל המעות, ולא מצי למימר אנא ארווחי: כדתניא - דאיכא פלוגתא דתנאי בהא מילתא, ומסקנא שמעינן, דבדבר שאין לו קצבה אית ליה לר' יוסי הכל לבעל המעות, וסתם לן רבי במתני' דהכא כר' יוסי, דמתניתין נמי דבר שאין לו קצבה הוא, דכל קרקע נמכר באומדן זה בפחות וזה ביוקר: עכ"ל.

פירוש, במשנה הוא דבר שאין לו קצבה, ומלשון הש"ס שאמרו כאן שנה רבי, משמע שרבי יהודה חולק גם בדבר שאין לו קצבה, דלרבי יוסי הכל לבעל המעות ולרבי יהודה הכל לשליח. זה שיטת רש"י אבל התוס' כתבו על שיטת רש"י וז"ל "כאן שנה רבי הכל לבעל המעות - נראה לר' דבמתני' מודו בין רבי יהודה בין רבי יוסי. דבדבר שאין לו קצבה, נמי לא איפליגו, דרבי יוסי סבר הכל לבעל המעות ורבי יהודה סבר הכל לשליח, אלא בכה"ג שניתן לו מחמת תוספת, דקא"ל קח זה עבור מקחך, ועוד אני מוסיף לך זה משלי, אבל אם מכר לו בזול מחמת מעות, כעין משנתנו שוה מנה במאתים, אפי' ר' יהודה מודה דהכל לבעל המעות כו' רבינו תם" עכ"ל.

הנה מבואר בדברי התוס', שבדבר שאין לו קצבה אפילו אם אומר "קח זה עבור מקחך ועוד אני מוסיף לך זה משלי", רבי יוסי סובר שהכל לבעל המעות ולא לשליח, ועל כורחך הטעם שכיון שנותן מחמת המקח, הכל נחשב מכר וזוכה בעל המעות, אלא שר' יהודה

הרמב"ן דאפילו לטעמא שכתבו לפי שבאה הנאה על ידי בעל הבית, היכא שטוען שליח שהוא ההנהו למוכר ומש"ה נתן לו ודאי הכל לשליח ע"ש" עכ"ל.

ובשולחן ערוך הרב הלכות שליח, כתב שירא שמים יחוש לדעת הרי"ף, וכן בפעמוני זהב כתב שגם דעת המחבר שהעתיק לשון הרמב"ם, נוטה לדעת הרי"ף, ותמה על הרמ"א שלא הביא דעתו בשם יש אומרים.

העולה מזה, שבדבר שיש לו קצבה, ופירש המוכר שנותן לשליח התוספת, הוא מחלוקת הרי"ף ורש"י וסיעתם, ואף על פי שהכריע הרמ"א שזכה השליח, מכל מקום הש"ך חולק, וכן הסמ"ע כתב שלפעמים הדיין יכול לסמוך על הרי"ף, והקצות נראה לו כפסק הרמ"א, ואם השליח טוען שהוא ההנהו למוכר, ולכן הוסיף לו הכל מודים שהתוספת לשליח.

פירש המוכר שנותן למוכר

ועוד יש לבאר מה הדין במפרש המוכר שנותן התוספת לבעל המעות. והנה לפירוש רש"י גם בזה פשיטא שזוכה בעל המעות, שכיון שפירש למי נותן, הכל הולך אחר הפירוש, אבל לפי הרי"ף יש לבאר האם באופן זה יש לבעל המעות להתחלק עם השליח, כיון שעל ידי שליחותו זכה בתוספת.

ובאמת בקצות החושן פשיטא ליה שבאופן זה ודאי זכה רק בעל המעות, כיון דוקא שעל ידי מעות המשלח זכה השליח, יש לומר שיתחלק עם בעל המעות, אבל מי ששולח מתנה על ידי שליח, אין חייב המקבל להחלק עם השליח. וז"ל קצות החושן (שם) "זו אמר המוכר בפירוש. עיין סמ"ע (סקי"ח) שכתב בשם הר"ן (כתובות נו, ב בדפי הרי"ף) דלפי טעמא דהרי"ף (שם) דחולקין משום דבאה לו הנאה על ידי בעה"ב, אפילו אומר בפירוש שנותן לשליח אפ"ה חולקין ע"ש. מיהו נראה דהיינו דוקא בנותן לשליח ומשום דבאה לו הנאה ע"י בעה"ב, אבל אם נותן בפירוש לבעה"ב גם לדעת הרי"ף הכל לבעה"ב, דאטו מי שנותן מתנה לחבירו ע"י שליח יהיה לשליח חלק בו" עכ"ל

העולה מזה דאם פירש המוכר שנותן לבעל המעות, זכה בעל המעות ואין צריך לתת כלום לשליח.

הספק בדין פירש המוכר בדבר שאין לו קצבה

ולאחר שביארנו דין שמפרש המוכר בדבר שיש לו קצבה, עוד נשאר לברר מה הדין בדבר שאין לו קצבה, ואמר הקונה שמשלם ביוקר לחיבת השליח, האם זוכה השליח בתוספת. וכן להפך, אם שלח שליח לקנות לו דבר באומדן, ואמר המוכר שמוכר בזול מחמת חיבת השליח, האם יזכה השליח בהפרש. והנה, כשלא פירש כלום, כבר

בינת המשפט

ענייני ממונות אקטואליים

מסתמא לאו למתנה נתכוין אלא לשם מכר נתכוין, והכי קאמר הנני מוותר לך עוד אחד מה שלא היה עושה לך מוכר אחר ולהכי הכל לבעל המעות" עכ"ל, הנה מלשונו משמע דדוקא בסתמא הכל לבעל המעות, ומפרשים מה שאמר אני מוסיף לך דהכונה היא שמוכר אחר לא היה מוותר אבל אם מפרש שנותן מתנה לשליח זכה השליח. ולמעשה צריך עיון בזה.

דינים העולים

- א. שליח שהלך בשליחות בעל המעות לקנות דבר שיש לו קצבה, והוסיף המוכר על המקח, חולקים בתוספת השליח ובעל המעות.
- ב. אם פירש המוכר שנותן את התוספת לשליח, נחלקו בזה הראשונים האם זכה רק השליח, או שאפילו בזה יחלקו עם בעל המעות. מעיקר הדין זכה השליח, אבל ראוי לחוש לראשונים שיש לחלוק עם בעל המעות.
- ג. אם טוען השליח שהוא ההנה את המוכר, ומחמת שהנהו נתן את התוספת, הכל מודים שזכה השליח בתוספת.
- ד. כל הדינים הנ"ל הוא גם באופן ששלח שליח למכור דבר שיש לו קצבה, והקונה הוסיף דמים יותר מהקצוב, דדינו כנ"ל.
- ה. אם פירש המוכר שנותן לבעל המעות, זכה בעל המעות בתוספת, ואינו צריך לתת כלום לשליח.
- ו. שלח שליח לקנות דבר שאין לו קצבה, ומצא קונה ששילם הרבה הכל לבעל המעות.
- ז. שלח שליח למכור דבר שאין לו קצבה, ומצא קונה ששילם הרבה מאוד, זכה בעל המעות בכל המעות ששילם המוכר.
- ח. אם פירש המוכר שנותן תוספת לשליח צריך עיון בזה.

סובר שבזה מתנה היא, אבל אם קונה בזול עבור המקח הכל מודים דהמוכר זוכה. הנה מבואר בתוס' שבדבר שאין לו קצבה זוכה בעל המעות אפילו מפרש.

ראיה מדברי הר"ן והנתיבות שבדבר שאין לו קצבה זוכה בעל המעות אפילו מפרש

וכן מדברי הר"ן (על הרי"ף מסכת כתובות דף נז עמוד ב) משמע שאפילו מפרש זוכה בעל המעות בדבר שאין לו קצבה. דז"ל "חולקין. פרש"י דמתנה הואי י"ל לשליח ניתנה וי"ל לבעל מעות ניתנה: אבל דבר שאין לו קצבה. כגון חלוק וטלית וירק הנמכרין באומד, פעמים מוותרין למכור בזול פעמים בצמצום. הכל לבעל המעות. שאין כאן מתנה אלא מכר אבל מלשון הרי"ף נראה שדבר שיש לו קצבה אפי' נתן המוכר לשליח בפירוש כיון שבאת הנאה לשליח ע"י בעל הבית חולק עמו" עכ"ל הנה נקט דוקא דבר שיש לו קצבה, משמע דבר שאין לו קצבה לעולם זוכה בעל המעות.

וכן משמע מדברי נתיבות המשפט (חידושים שם יג), שעל דברי הרמ"א הנ"ל שאם מפרש זוכה השליח "אמר המוכר בפירוש. קאי על דבר שיש לו קצבה" ע"כ משמע דבא לומר דבדבר שאין לו קצבה לעולם זוכה המשלח. הנה משמע מדברי התוס' הר"ן והנתיבות, שבדבר שאין לו קצבה זוכה בעל המעות, אפילו מפרש שנותן לשליח.

שיטת ערוך השולחן

אבל בערוך השולחן (חושן משפט קפג, ח) פסק שאפילו באין לו קצבה זוכה השליח אם פירש. וז"ל "ואם היתה דבר שאין לו קצבה, כגון טלית ופרה ושאר מיני הפצים שאין קצבתן ידוע, הכל לבעל המעות, דאמרינן מסתמא מכרן על המקח הזה, וכ"ז בסתמא, אבל כשהמוכר פירש למי מוסיף, אין חילוק בין יש בו קצבה לאין בו קצבה ויעשו כמו שאמר" עכ"ל.

ובאמת אפשר לדקדק כן גם מדברי הפרישה (שם) וז"ל "ואם הוא דבר שאין לו קצבה הכל למשלח. ואף על פי שאומר לו בפירוש ועוד "אני מוסיף לך" כו' מכל מקום כיון דלפעמים מוותר למכור כזה בזול

שלושה חלקים "בינת המשפט" וספר המפתח

אפשר לקבל חנינם את שלושת חלקי "בינת המשפט" וספר המפתח, במייל y.b.daskal@gmail.com
אפשרות להנצחה בגליונות ובספרים שיצאו לאור. וליעוץ בכל סכסוכי ממונות, ועריכת הסכמים.